

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” - CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ
DOMENIUL TEOLOGIE

REZUMAT TEZĂ DE DOCTORAT

DESACRALIZAREA - PROVOCARE MAJORĂ LA ADRESA MISIUNII BISERICII

COORDONATOR:

Pr. Prof. Univ. Dr. Gheorghe ISTODOR

DOCTORAND:

Pr. Ionel COJOCEA

CONSTANȚA
2020

CUPRINS

INTRODUCERE 5

1. Argumentul și obiectivele cercetării 5
2. Relevanța cercetării în spațiul românesc și internațional 7
3. Scurt cadru al lucrării 13
4. Metodologia utilizată în cercetare 15

CAPITOLUL I - SACRALIZARE ȘI DESACRALIZARE. FENOMENOLOGIA SACRULUI 17

- 1.1. Tranziția postmodernității în structura pre-secular - secular - post-secular
- 1.1.1. De la modernitate la postmodernitate - delimitări istorice 17
- 1.1.2. Logica unei paradigme post-seculare: post-modernitatea 21
- 1.1.3. Vectorii post-modernismului 23
- 1.1.3.1. Deconstrucția sceptică a tuturor sistemelor de gândire 24
- 1.1.3.2. Relativism și emotivism 25
- 1.1.3.3. Fragmentarea morală 26
- 1.1.3.4. Lipsa de sens și context nou asupra teodiceei 27
- 1.1.3.5. Consumerizarea Bisericii și religiei 28
- 1.1.3.6. Crizele de legitimitate 29
- 1.1.3.7. Globalizarea: o „nouă” mare narațiune? 30
- 1.2. Fenomenologia sacrului 31
- 1.2.1. Sacrum: delimitări conceptuale 31
- 1.2.2. Polaritatea sacru / profan 36
- 1.3. Conceptualizarea secularului și minimalizarea sacrului în gândirea europeană 39
- 1.4. Expresii ale desacralizării vieții 48

CAPITOLUL II - SECULARISMUL CA FORMĂ DE EXPRIMARE A DESACRALIZĂRII 53

- 2.1. Ordinea secularului: separarea structurală (instituțională) și separarea „trans-valorică” (ideologică) 53
- 2.2. Vectorii și tezele secularizării 57
- 2.2.1. Demitificarea lumii prin raționalizare 57
- 2.2.2. Conștiința stadială 59
- 2.2.3. Teoria scăderii sau minimalizarea autorității religioase în societate 60
- 2.2.4. Teza dispariției religiei a lui Steve Bruce 62
- 2.3. Dinamica sacralizarea versus resacralizare: contextul de ieri, azi și mâine
- 2.4. Biserica și secularul: procesul de golire a lumii de caracter religios. Derivații socio-religioase 65
- 2.4.1. Individualizarea: o schimbare a localizării religiei 66
- 2.4.2. Fragmentarea și separarea sferelor 69
- 2.4.3. Articularea fundamentalismul religios și construcția unei religii civile
- 2.5. Joncțiunea ordinii seculare și a politicului: valențele secularismul 73
- 2.5.1. Secular-ismul - premisele unei filozofii politice 73
- 2.5.2. Secularism binevoitor („moale”, „moderat”, „pasiv”, „negativ”, „procedural”) 75
- 2.5.3. Secularism ostil („greu”, „radical”, „asertiv”, „programatic”) 78
- 2.7. Neutralitatea statului secular față de religie 79

2.7.1. Dimensiunile neutralității	79
2.7.1.1. Neutralitate pluralistă sau deschisă: echidistanță	81
2.7.1.2. Neutralitate formală: tratament egal strict	81
2.7.1.3. Neutralitate substanțială: respect egal	82
2.7.1.4. Neutralitate epistemologică: obiectivitate	83
2.7.2. Proporția directă între amploarea secularizării și forma secularismului	
2.8. Teoriile secularizării în secolul XXI: cadre, contexte, perspective	92
2.8.1. Insecuritatea - religia ca instrument uman pentru a aborda riscurile societale (sociotrope) și individuale (egoropice)	94
2.8.2. Educația - instrument de cultivare a gândirii științifice	98
2.8.3. Socializarea ca predictor al religiozității adulților	101
2.8.4. Tranziție seculară în analiza lui D. Voas	104
2.8.5. Concurența seculară	107
2.8.6. Pluralismul agent care subminează plauzibilitatea religiei și erodează normele care prescriu religia	110
2.8.7. Reglementarea statală asupra religiei	113
CAPITOLUL III - REVERSIBILITATEA DESACRALIZĂRII - DE LA DESECULARIZARE LA SPIRITUALITATEA SECULARĂ	120
3.1. Revitalizarea religiosului și abundența formelor sale sincretice în postmodernitate	120
3.1.1. Tendințe de sincretism ale religiei în postmodernitate	120
3.1.2. Dincolo de raportul dintre religie și stat: ajustarea relației religiei cu ea însăși	123
3.2. Desecularizarea în gândirea lui Peter Berger. Inovația unui concept descriptiv al realității religiei în condiția contemporană	132
3.2.1. Desecularizarea ca o contra-secularizare: precizări conceptuale	135
3.2.2. Procesele componente ale desecularizării	137
3.2.3. Desecularizarea ca proces neintegrat: în ce sens și de ce?	146
3.2.4. Agenți, tipare și regimuri de desecularizare	150
3.2.5. Dinamica desecularizării: „de jos” și „de sus”	153
3.2.6. Nivele analitice, perioade de timp și implicațiile lor pentru teoria desecularizării	159
3.2.7. Desecularizări multiple și suprapuse	167
3.3. Spiritualitatea seculară sau metamorfozarea sacrului în cadre seculare	169
3.3.1. Intersecțiile religiozității cu secularitatea contemporană	173
3.3.2. Atribute definitorii ale spiritualității seculare	178
3.3.3. Tipuri de spiritualitate seculară	182
CAPITOLUL IV - MISIUNEA BISERICII ÎN SOCIETATEA POSTMODERNISTĂ ȘI DESACRALIZATĂ. PRINCIPII ȘI EVALUĂRI	196
4.1. Modele misionare implementate în societatea secularizată europeană. Repere istorice	196
4.1.1. De ce o misiune creștină în Europa?	196
4.1.2. Dezbaterile despre „noua evanghelizare a Europei” 1979-1992	199
4.1.3. Descoperirea lui Dumnezeu în Europa - modelul dialogic	202
4.1.4. Împărtășirea Evangheliei lui Hristos - modelul translațional	203
4.1.5. Necesitatea unui model ecumenic și complex	205

4.1.6. Diversitate reconciliată	207
4.1.7. Regionalizarea	208
4.1.8. Modelele incultural eclesiocentric, dialogic cosmocentric, translațional bibliocentric	208
4.1.9. Comunitatea misiunii europene	215
4.2. De la abordarea instrumentală a misiunii la o abordare doxologică	216
4.3. Curajul preotului misionar de a privi dincolo de exilarea Bisericii în societate	220
4.4. O posibilă abordare proactivă în misiunea ortodoxă a secularismului?	223
4.4.1. Opoziție ortodoxă la secularism	225
4.4.2. O teologie creștină ortodoxă a secularismului?	227
4.4.3. Sacramentalitatea dialectică	228
4.4.4. Secularismul întemeiat în Hristos	231
4.4.5. Secularizarea ca kenoza	233
4.5. O viziune ortodoxă misionară și spiritual integratoare față de provocarea desacralizării/secularizării	239
4.6. Ambiguitatea reinventării sacralului în avataruri sincretice. Urgența unor programe misionare de redefinire a autenticului	249
CONCLUZII	258
BIBLIOGRAFIA	262
1. Literatură de specialitate	262
2. Webografie	288

1. Argumentul și obiectivele cercetării

Prezenta teză de doctorat propune o analiză teologică a recurenței problematice a desacralizării și, implicit, a secularizării. Vorbim astăzi de secularizare nu numai ca o simplă provocare la adresa Bisericii creștine, ci ca o realitate incontestabilă care conjugă nu numai Biserica ca instituție, cât și alte subsisteme cultural-sociale. Desacralizarea generată de secularizare se plasează în două tipare: desacralizare pe plan individual, micro, adică desacralizarea omului ca persoană și desacralizarea pe plan general, macro, desacralizarea societății prin separarea articulată între Stat și Biserică/religie. În fond, secularizarea nu e un fenomen care vizează exclusiv creștinismul, ci religia în sine.

Sarcina propusă este extrem de actuală: specificul și dezvoltarea relației dintre Stat și Biserică, implicit religie, dintre *sacru* și *secular*, sunt un subiect central al dezbaterilor publice, teologice, sociologice, culturale, filosofice. Desacralizarea, ca efect, dar și cauză concomitentă a secularizării, este un subiect care merită analizat și explorat în complexitățile pe care le impune, date fiind mutațiile și transformările în societatea secolului XXI.

Realitatea secularizării și desacralizării au intrat mai pregnant în atenția europeană începând cu a doua jumătate a secolului XX după experiența primelor două războaie mondiale, moment când societatea a intrat într-un proces de reconfigurare politică și reconstrucție social-culturală. Astfel, necesitatea și urgența dezvoltării unei perspective misionare asupra a ceea ce obișnuia să fie inima creștinătății, Europa, a apărut în rândul mai multor teologi și lideri ai Bisericii din Europa.¹ Națiunile europene sunt acum câmpuri de misiune cu drepturi depline și nu „baze de misiuni care-și trimit armatele fidele pe câmpurile de misiune din zona africană, asiatică”. „Misiunea pe șase continente”, „misiunea inversă” și „misiunea de pretutindeni spre pretutindeni” sunt noile realități din misiologie. Mai mult, evanghelizarea și misiunea în Europa nu mai reprezintă doar un hobby oarecum dubios al așa-numitelor „biserici libere” sau „mișcări para-bisericești”. De la începutul mileniului, „Construirea de noi biserici”, „Noile expresii ale bisericii”, „Experimentarea misionară” și „Proiectele de pionierat” au fost subiecte recurente pe lista Bisericilor de factură tradițională.² Între timp, zeci de mii de

¹ Vezi Stefan Paas, „*The Making of a Mission Field: Paradigms of Evangelistic Mission in Europe*”, în *Exchange* 41 (2012), p. 44–67

² Pentru o abordare mai detaliată vezi *Church Planting in the Secular West: Learning from the European Experience* (Grand Rapids: Eerdmans, 2016).

creștini sunt implicați în astfel de întreprinderi, asigurând un flux constant al noilor convertiți la biserică și participând la dezvoltarea diversității și extinderii sale în rândul populațiilor care s-au înlăturat de mesajul creștin. Astfel de întreprinderi ridică, de asemenea, multe întrebări de ordin teologic și organizațional, purtând promisiunea reînnoirii creștinismului în lumea veche.

Secularizarea profundă a multor națiuni europene a constituit fundalul multora dintre aceste noi tendințe către misiune. Cu toate acestea, în Europa, secularizarea nu poate fi considerată drept o contingentă istorică care ne-a luat cumva prin surprindere. De nenumărate ori s-a subliniat faptul că „secularul” are sens doar într-un cadru creștin de gândire, în timp ce secularizarea ca proces istoric s-a lansat în primul rând în societățile care au fost creștinizate anterior.³ Cu alte cuvinte, în timp ce secularizarea a fost văzută în schimb ca un dușman al credinței sau ca un rezultat logic al acesteia, nu poate exista nicio îndoială asupra faptului că aceasta se îmbină cu lungi secole de misiune creștină. Secularizarea în Europa are astfel un caracter post-creștinătate și post-creștin.⁴ Prin urmare, adoptarea Europei drept un câmp de misiune ar trebui să conducă la o reflecție asupra semnificației misiunii creștine pe un continent, care este în multe privințe „post-creștin”. Moralitățile, identitățile culturale și structurile societale și politice ale națiunilor europene au fost profund influențate de creștinism, chiar dacă majoritatea populațiilor lor au respins credințele creștine de bază și nu frecventează biserica. Există și o istorie cu care trebuie să ai de-a face - o istorie lungă, complicată și dezordonată în care creștinismul a informat legile, obiceiurile și politica națiunilor europene devenind astfel implicat în cele mai mari reușite ale acestora dar și în cele mai grave eșecuri morale.

Toate acestea prezintă provocările uriașe asupra misiunii creștine în Europa seculară, în Europa desacralizată, care sunt întărite de experiența practică a mai multor misionari ale căror „reușite” în ceea ce privește creșterea Bisericii sau crearea impactului asupra societății sunt puține și foarte rare. Orice reușită ar fi bifată pe plan misionar, nu compensează, însă, pierderile care sunt încă suferite. În Olanda, de exemplu, bisericile pot întâmpina sute de noi creștini în fiecare an, dar în același timp Biserica protestantă din Olanda (cea mai mare confesiune protestantă) pierde în jur de

³ Pentru mai multe detalii, vezi Stefan Paas, “‘Notoriously Religious’ or Secularising? Revival and Secularisation in Sub-Saharan Africa” *Exchange* 48 (2019): p. 26–50.

⁴ Stefan Paas, “Post-Christian, Post-Christendom, and Post-modern Europe: Towards the Interaction of Missiology and the Social Sciences,” *Mission Studies* 28:1 (2011), p. 3–25.

70.000 de membri pe an. Desigur, declinul statistic general se poate suprapune cu noi începuturi și tendințe pline de speranță la nivel local, dar aceste statistici indică și realitatea dură potrivit căreia mulți misionari din Europa nu percep la fel de mult succes măsurabil asemeni omologilor din China, Brazilia sau Africa sahariană, indiferent de câtă rugăciune, dragoste și muncă grea investesc.

Pe linia acestor precizări, care constituie și argumentul cercetării, îmi propun următoarele obiective: analiza raportului teologic dintre sacru și profan; evidențierea metamorfozelor religiei, în special cele creștine, în cultura postmodernistă pe date sociologice actuale; prezentarea teoriilor secularizării în cercetarea sociologică și teologică în a doua jumătate a sec. XX și începutul sec. XXI; precizarea relației actuale dintre Stat și Biserică în Europa contemporană; expunerea noilor tendințe de desecularizare și reconfigurare a religiei în postmodernitate; prezentarea măsurilor și modelelor misionare de repunere în spațiul public a valorilor creștine.

2. Relevanța cercetării în spațiul românesc și internațional

Tema desacralizării, indiferent dacă îi decriptăm sursele, expresiile în societate sau motivațiile în ordine religioasă este una care se deschide în noi și noi valențe în tandem cu vectorii societății. Desacralizarea ca efect și intenție a secularizării produce mutații și provocări în plan misionar și pastoral, fiind o realitate care acoperă atât sfera de interes a religiei, cât și a politicului, filosofiei și culturii. Relevanța cercetării mai rezultă din faptul că sunt implicate ultimele teoretizări ale teoriilor secularizării și post-secularizării în sociologie.

Multe analize teologice și filosofice au fost prilejuit de o întrebare adresată de Josef Ratzinger într-un dialog între el și Habermas (2004) pe probleme de rațiune și religie: „Ar trebui ca demontarea treptată a religiei, suprasolicitarea ei, să fie concepută ca un progres al omului, un pas necesar pentru ca omenirea să poată intra pe drumul spre libertate și toleranță universală?”⁵ Analiza se concentrează, mai întâi, asupra situației creștinismului (cel mai general) în perioada lungă de secularizare și „mecanismele de apărare” pe care le-a folosit în acea perioadă și, în al doilea rând, cu privire la tendința *de-secularizării* în epoca actuală. Interesul central este relația dintre

⁵ Josef Ratzinger, „Holding the World Together”, în Habermas, J., Ratzinger, J. *Dialektika na sekularizaciata. Za razuma I religiata* (The Dialects of Secularization: On Reason and Religion). Sofia: Iztok – Zapad, 2006, p. 51.

valorile laice / civice și valorile creștine, așa cum se regăsește în cele două perioade istorice menționate mai sus, încercând să răspundem și să reformulăm astfel întrebarea lui Ratzinger: „Revitalizarea neașteptată a religiei poate fi concepută ca un avans al omenirii în lumina stării creștinismului din lumea actuală?”

Tendința secularizării stă la baza fundamentelor creștinismului, propuse de împărțirea vieții în două sfere - sacrul și secularul/profanul. Scindarea pe care acest dualism o produce inevitabil în sufletele celor care sunt membri ai acestei societăți „creștine” este facilitată într-o măsură considerabilă de caracterul obligatoriu al viziunii creștine asupra lumii, de poziția normativă a acestei viziuni asupra lumii. Principiul călăuzitor al perspectivei creștine minimizează conflictul dintre om și societate, chiar dacă teocrațiile medievale - papale și imperiale - nu au fost niciodată o combinație iluminată a secularismului și a Împărăției lui Dumnezeu.

Teologul protestant Wolfhart Pannenberg subliniază că acest echilibru dintre religios și secular a fost încălcat după Reformă - sau, mai precis, după războaiele religioase. În măsura în care niciun partid religios nu a putut să se impună întregii societăți, ordinea socială a trebuit să fie stabilită din motive non-religioase: „Prin urmare, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, oamenii gânditori au decis că, dacă pacea socială va fi să fie restaurată, religia și controversile asociate cu religia ar trebui să fie între paranteze. În acea decizie a fost nașterea culturii seculare moderne. În timp, ar duce la secularism și la o cultură care este descrisă în mod corespunzător drept secularistă.”⁶

Există o opinie predominantă că secularizarea semnalează declinul societății tradiționale și ascensiunea modernității, că este un fenomen propriu imanent modernității și că a substituit *teonomia* cu *autonomia* rațiunii umane. Împingerea religiei la marginea societății este una dintre problemele pe care Habermas își concentrează atenția specială: „Din zilele lui Max Weber și Emile Durkheim, teza conform căreia există o legătură strânsă între modernizarea în avans a societății și o secularizare a conștiinței care ajunge tot mai departe a rămas de multă vreme incontestabilă”⁷. Această teză s-a bazat pe trei considerații:

⁶ Wolfhart Pannenberg, “How to Think about Secularism”, 1996, <http://www.firstthings.com/article/1996/06/002-how-to-think-about-secularism>.

⁷ Jürgen Habermas, „The Revitalization of the World Religions. A Challenge to the Secular Self-Understanding of Modernity?”, în *Hristianstvo i kultura*, No 42, 2009, p. 38.

1. în primul rând, progresul științifico-tehnic a hrănit o înțelegere antropocentrică a lumii care este incompatibilă cu cea cosmocentrică sau teocentrică;
2. în al doilea rând, pe parcursul caracterului public funcțional în creștere al subsistemelor societății, religia a avut tendința să-și piardă importanța publică și să devină o chestiune privată;
3. în al treilea rând, securitatea existențială, care crește ca rezultat al progresului științifico-tehnic modern, scade nevoia omului de protecție care vine de dincolo.⁸

În reflecțiile sale asupra influenței pe care religia o exercită asupra societății, istoricul René Rémond identifică pașii istorici concreti care au dus la crearea unei societăți laice. El comentează istoria politică a Franței și mai exact anul 1790, când Adunarea Constituantă a adoptat o lege numită Constituția civilă a clerului. Însuși titlul, subliniază Rémond, definește o anumită concepție a relațiilor dintre religie și societate.⁹ El urmărește, de asemenea, istoria Revoluției franceze, care a deschis o fisură în sistemul societății tradiționale, în care religie a jucat un rol intim. Prima secularizare, conform lui Rémond, a constat în alegerea făcută de Franța, „decizia privind un stat civil unic și neutru. Societatea începe să ducă o viață separată de comunitatea bisericească și de diferențele religioase.”¹⁰

Ca o criză de încredere în religie (în sensul cel mai general), secularizarea se exprimă în „deznodământ” și desacralizare a lumii, respingerea legitimării divine a puterii politice, separarea instituțiilor publice de tradițiile religioase și retrogradarea religiei într-o „chestiune privată”. Religia devine o „afacere personală”; dar creștinismul nu este de fapt o „afacere personală”, o „religie personală”? Charles Taylor definește efortul pentru o religie personală ca parte a impulsului spre secularizare.¹¹ Fiind o schimbare socială importantă, esențială, secularizarea privește importanța publică a religiei și marchează o organizare și o funcționare diferită a societății moderne. Brian Wilson îl definește ca un proces în care instituțiile, acțiunile și opiniile religioase își pierd importanța socială.¹² Habermas, în discursul său de acceptare pentru

⁸ *Ibidem*, p. 38.

⁹ René Rémond, *Religion and Society in Modern Europe. Essay about the Secularization of the European Societies in the 19th and 20th Century*, Sofia, LIK, 2006, p. 21.

¹⁰ *Ibidem*, p. 73.

¹¹ Charles Taylor, *Varieties of Religion Today*, Sofia, Kritika i humanizym, 2006, p. 22

¹² Brian Wilson, *Religion in a Sociological Perspective*, Sofia, Praxis, 2001, p. 160.

Premiul Păcii (2001), a definit fenomenul astfel: „În primul rând, cuvântul *secularizare* are un sens juridic care se referă la însușirea forțată a proprietăților bisericești de către statul laic. Acest sens a fost extins de atunci la apariția modernismului cultural și societal în general. De atunci, cuvântul „secularizare” a fost asociat cu ambele judecăți opuse, fie că este subliniată îmblânzirea cu succes a autorității ecleziastice de către puterea lumească sau mai degrabă actul de însușire ilegală.”¹³ În discuția menționată cu Josef Ratzinger, Habermas a propus o înțelegere a secularizării ca un proces care face ca tradițiile iluministe și doctrine religioase să se reflecte asupra propriilor lor granițe¹⁴.

Societatea secularizată a început să-și afirme noile valori - raționalismul, individualismul, liberalismul, drepturile universale ale omului, democrația etc. Acestea au fost stabilite durabil și definesc viața cetățeanului de astăzi. Pe de altă parte, creștinismul devine *privatsache* și continuă să-și susțină valorile neschimbătoare: iubirea, mântuirea, cooperarea cu Dumnezeu (sinergie), θεωσις ca vocație supremă a omului. O diviziune foarte serioasă are loc în persoană ca membru al societății seculare și al Bisericii. Întrucât „chiar și cea mai radicală dezamăgire nu afectează credința, care este esențial paradoxală”¹⁵, întâlnirea celor două tipuri de valori confirmate și mărturisite provoacă dizarmonie mentală. Desigur, problema se referă numai la oameni religioși, pentru care cele două sfere, cele două *Cetăți*, sunt lumi cu adevărat separate: societatea laică a revocat orice transcendență și caută fericirea în limitele acestei lumi, dar comunitatea celor religioși tânjesc după Împărăția lui Dumnezeu de dincolo. Diviziunea nu poate fi rezolvată, cele două aspecte ale lumii nu pot fi armonizate din nou; trebuie să plătească fiecare din ei datoria în mod independent. Așa cum a scris Berdiaev: „În lume a avut loc o dezvoltare creativă extraordinară în știință, în filosofie, în artă, în viață de stat și socială, în progresele tehnice, în atitudinile morale ale oamenilor, chiar și în gândirea religioasă, în cadre mintale mistice. Toți, nu numai necredincioșii, ci și creștinii credincioși, participăm cu toții la această dezvoltare a lumii, la această dezvoltare a culturii și îi dedicăm o parte semnificativă din timpul și efortul nostru. Duminică intrăm în Biserică. Șase zile pe săptămână le dedicăm muncii noastre creative și constructive. Iar atitudinea noastră creatoare față de viață rămâne

¹³ Jürgen Habermas, *Faith and Knowledge*, 2001, http://www.ucc.ie/archive/hdsp/Habermas_Faith_and_knowledge_ev07-4_en.htm

¹⁴ Jürgen Habermas, *Pre-Political Foundations of the Democratic Constitutional State*, în Habermas, J., Ratzinger, J., *The Dialects of Secularization: On Reason and Religion*, Sofia, Iztok – Zapad, 2006, p. 18-19.

¹⁵ Vladimir Gradev, *Transcendings*, Fondacia Komunitas, 2010, p. 189

nejustificată, ne-sfințită, nu co-dependentă de principiul religios al vieții.”¹⁶ Prezentul text nu poate epuiza diversitatea răspunsurilor provenite de la creștinism, în timp ce a fost obligat să existe în condițiile modernității, care, impunând valori civice, a produs imitații ale religiei (marxism, comunism, liberalism, naționalism, anarhism). Ca religii seculare ale mântuirii, acestea intră într-o competiție intensă cu creștinismul.¹⁷

Revoluția antropologică în teologia secolului al XX-lea este unul dintre momentele „axiale” din istoria relațiilor dintre valorile creștine și seculare. Karl Rahner - eminent teolog și filozof catolic și unul dintre autorii documentelor *Conciliului Vatican II* (consacrat dialogului dintre Biserică și lume) - a formulat conceptul așa-numitului „creștinism anonim” și de asemenea „creștinismul cotidian”, experimentarea Duhului Sfânt în lucrurile vieții de zi cu zi. Scopul este ca creștinismul să fie echivalat imediat cu umanul, care ține adânc în sine (deși într-un mod ascuns) religiosul. Rahner declară că mântuirea poate fi realizată nu numai în cadrul Bisericii, ci și în lumea vieții de zi cu zi, în sfera profanului. Astfel, religia nu poate fi o chestiune privată, o secțiune locală a vieții umane, ci este din nou fundamentul primordial al vieții. Când se declară contrară „privatizării” religiei, „creștinismul anonim” al lui Rahner este acuzat de atitudine antisecularizantă.¹⁸ Tendința de a antropiza teologia a devenit comună celor două confesiuni creștine principale occidentale și, în mare măsură, a scăzut diferențele dintre ele. Punctul culminant al acestei tendințe a fost în anii 1960, când gânditorii creștini au dezvoltat o teologie a „morții lui Dumnezeu”.¹⁹ Printre curente care au câștigat popularitate se numără noua hristologie a lui Hans Küng, teologia speranței lui Jürgen Moltmann²⁰ teologia politică a lui Johann Metz, teologia radicală a lui Harvey Cox, teologia eliberării latino-americane, teologia feministă, teologia „neagră” etc.²¹

Până în prezent, această discuție s-a referit la cele două segmente occidentale, catolicismul și protestantismul. Creștinismul ortodox nu a făcut parte din aceste tendințe. Destinul său istoric a fost diferit și se confruntă cu provocări diferite. După

¹⁶ Nikolay Berdyaev, „Salvation and Creativity”, în *Put*, No. 2., 1999, p. 28.

¹⁷ Gottfried Küenzlen, „Secular Religion and Its Futuristic-Eschatological Conceptions”, în *Studies in Soviet Thought*, vol. 33/2, 1987, p. 211.

¹⁸ Vezi Corneliu C. Simuț, „Dismissing the Otherworldliness of God: Karl Rahner”, în *Secularization in Contemporary Religious Radicalism*, Brill, 2019, pp. 34-42.

¹⁹ Gabriel Vahanian, *The Death of God. The Culture of Our Post-Christian Era*, New York, George Braziller, 1961.

²⁰ Jürgen Moltmann, *Theology of Hope. On the Ground and the Implications of a Christian Eschatology*, New York and Evanston, 1967, p. 294.

²¹ Nina Dimitrova, „Christian Values in the Context of Secularization and Post-Secularization”, în *Balkan Journal of Philosophy*, Vol. 8, Issue 2, 2016, p. 152.

cum subliniază teologul Radovan Bigović, „... în principal din motive istorice, lumea ortodoxă nu a participat organic la fenomenul numit modernitate. Nu a avut un gust al Renașterii, Reformei sau Contrareformei, războaielor religioase și Iluminismului, Revoluției franceze și revoluției industriale, triumful rațiunii, al drepturilor omului și al statului național neutru. Ceea ce modernitatea recunoaște drept contribuția sa de bază pare să fi rămas în afară de ortodoxie, care ulterior a rămas suspectă de modernitate. Acest fapt ne ajută cu siguranță să înțelegem dificultățile pe care le are Ortodoxia în comunicarea sa cu lumea contemporană (post) modernă.”²²

Analiza noastră fiind interesată nu de religie în general, ci de creștinism, ar trebui să spunem că cel mai important fapt care a făcut din nou valorile creștine de importanță actuală este critica postmodernă, în multiple aspecte, a rațiunii instrumentale - o critică întreprinsă de către teoreticienii de frunte ai timpului nostru. Potrivirea pretențiilor absolutiste ale rațiunii (dintre care cele mai extreme tendințe au fost complet discreditate) a făcut din nou posibilă susținerea și răspândirea convingerii că există un alt adevăr, că rațiunea și religia pot fi reciproc utile. Concesiunile reciproce nu sunt un compromis pragmatic, ci o necesitate, a cărei realizare a avut un cost considerabil. După cum spune Habermas (și părerea sa este deosebit de interesantă în măsura în care opiniile sale au suferit o evoluție), „cetățenii secularizați, în măsura în care își intră în rolul de cetățeni în stat, nu au nici dreptul, nici nu pot, în principiu, să neagă faptul că imaginile religioase ale lumii au potențialul de a poseda adevărul și nici nu pot pune la îndoială dreptul cetățenilor lor religioși de a-și aduce contribuția la dezbaterile publice prin intermediul limbajului religios.”²³ El propune ca religia să fie recunoscută ca raționalitate alternativă.

A existat o schimbare în relațiile moderne dintre valorile seculare și creștine, o schimbare care a rezultat din revenirea religiei la stadiul social - în mod neașteptat pentru sociologi și politologi. Desecularizarea pare ireversibilă, cel puțin în măsura în care există un reînnoit respect pentru valorile creștine și o acceptare a includerii lor în tezaurul total al valorilor. Cu toate acestea, în lumea post-seculară, creștinismul se confruntă cu concurența diferitelor forme alternative de spiritualitate care afirmă valori aparent identice - de ex., dragostea și mântuirea ușor realizabile și un dincolo care este atins prin meditație și substanțe psihotrope. După cum subliniază Radovan Bigović:

²² Radovan Bigović, *Cyrkvata v syvremennia sviat* (The Church in the Modern World), Sofia, Pokrov Bogorodichen, 2013, p. 214.

²³ Jürgen Habermas, *op. cit.*, p. 41.

„Post-modernismul are propriile sale valori speciale care se presupun a fi însoțite de sentimentul interior de relaxare, entuziasm și mulțumire. Aceste valori sunt: confort, umor, tinerețe, cosmopolitism și mobilitate. Omul nu mai simte că gloria, demnitatea și exaltarea sunt de orice importanță pentru el.”²⁴ Toleranța religioasă a epocii postmoderne s-a dovedit a fi nu mai puțin o provocare decât motivul agresiv al Iluminismului.

3. Scurt cadru al lucrării

În vederea unei desfășurări pragmatice a temelor abordate, lucrarea este structurată în patru capitole, fiecare capitol constituind un segment de cercetare care intenționează să ofere o cât mai bună și actuală analiză a desacralizării, secularizării. Pentru introducerea în temă, capitolul I - *Sacralizare și desacralizare. Fenomenologia sacrului* - este rezervat definițiilor conceptuale ale termenilor cu care vom opera pe tot parcursul lucrării: sacru, profan, secularizare, secular, secularism. Tot aici am prezentat un cadru istoric al tranziției post-modernității în structura pre-secular - secular - post-secular, precizând particularitățile post-modernismului ca o paradigmă post-seculară: deconstrucția sceptică a tuturor sistemelor de gândire, relativismul și emotivismul, fragmentarea morală, lipsa de sens și contextul nou asupra teodiceei, consumerizarea Bisericii și religiei, criza de legitimare, globalizarea ca o „nouă” mare narațiune. Polaritatea *sacru-profan* din planul fenomenologiei religioase este adaptată condiției concrete de viață în configurația relației dintre Stat și Biserică, ca poli ai secularului și sacrului, în sensul de a sustrage din planul teoretic speculativ modul în care se reflectă matricea *secular-sacru* în desfășurarea istorică a societății umane, în mod special celei europene unde a proliferat secularizarea.

Toate aceste precizări anunță analizele din capitolul al II-lea - *Secularismul ca formă de exprimare a desacralizării*. Deși la o primă vedere, *secularismul* ar putea fi ușor și eronat confundat cu *secularizarea*, în realitate este o filosofie politică care generează și menține procesul secularizării, exprimând intenția radicală de separare a domeniului religiozității de cel al secular în cadrul societății. O separare care, mai mult decât articularea unei dihotomii, operează și o excludere a autorității Bisericii, a religiei din spațiul public în cel privat. Cele 8 secțiuni ale acestui capitol prezintă procesele,

²⁴ Radovan Bigović, „The Church and the Postmodernism”, în *Sabornost*, No 3, 2009, p. 178.

argumentele și efectele secularismului în societate. Vorbim astăzi de un secularism binevoitor („moale”, „moderat”, „pasiv”, „negativ”, „procedural”) și de un secularism ostil („greu”, „radical”, „asertiv”, „programatic”). Astfel, ordinea secularului introduce separarea structurală (instituțională) și separarea „trans-valorică” (ideologică) dintre sacru (religie, Biserică) și profan (umanism) pe baza vectorilor secularizării: demitificarea lumii prin raționalizare, conștiința stadială, scăderea sau minimalizarea autorității religioase în societate. Mi s-a părut relevantă teza dispariției religiei enunțată de Steve Bruce. Golirea lumii de caracter religios are, implicit, trei derivații: individualizarea ca o schimbare a localizării religiei, fragmentarea și separarea sferelor și articularea fundamentalismul religios și construcția unei religii civile. Un punct atins în acest capitol, care ni s-a părut relevant în structura cercetării este problematica generată de întrebarea dacă un stat secular este neutru față de religie. În ultima secțiune am prezentat teoriile secularizării în secolul al XXI-lea elaborate de sociologii religiei, prin evidențierea factorilor care oferă o continuitate sau discontinuitate în prezența religiei în societatea contemporană: insecuritatea și riscurile societale (sociotrope) și individuale (egoropice), educația în sensul unei concurențe între religie și știință, socializarea ca predictor al religiozității adulților, tranziție seculară în analiza lui D. Voas, concurența seculară, pluralismul agent care subminează plauzibilitatea religiei și erodează normele care prescriu religia.

Cum orice proces cultural, filosofic are o istorie în funcție de transformările și evoluțiile sociale, și secularizarea are o istorie. Astăzi, la începutul mileniului III, sociologii avansează din ce în ce mai mult o *reversibilitatea* a desacralizării prin teoria desecularizării. Practic, se înregistrează un paradox al revitalizării religiosului. Aceasta este tema capitolului al III-lea: *Reversibilitatea desacralizării - de la desecularizare la spiritualitatea seculară*. Această revitalizare a religiozității, care a produs o mare dezamăgire în rândul adepților teoriilor conform cărora religia va dispărea din planul social odată cu progresul științific, trebuie menționat, ia forme sincretice avansând o spiritualitate debarasată de tradițional, o spiritualitate în condiția și limitele post-modernismului. În această ordine de idei am prezentat atributele definitorii ale spiritualității seculare, precum și tipurile de spiritualitate seculară. O atenție în acest capitol a fost acordată teoriei desecularizării enunțată de Peter Berger.

Ultimul capitol, *Misiunea Bisericii în societatea postmodernistă și desacralizată. Principii și evaluări*, este gândit într-o manieră constructivă de raportare la fenomenul secularizării. Dincolo de atitudinea de bulldozer pe care Biserica o poate

avea, a avut-o și o are față de secularizare, proces care se materializează indiferent de religie, instituție religioasă în spațiul public, consider că acest fenomen poate reprezenta și oportunitate de reflecție critică a misiunii, discursului și prezenței Bisericii în societate. În această ordine de idei, cele șase secțiuni ale acestui capitol oferă o paletă de abordări a evaluării misionare a secularismului. În primul rând, am adus în prim plan nevoia de solidaritate și efort ecumenic comun al bisericilor europene de a colabora în eficientizarea misiunii în Europa seculară, prin precizarea modelelor misionare începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea după tragica experiență a celor două războaie mondiale, modelul translațional, modelul ecumenic și complex, diversitate reconciliată, regionalizarea, modelul incultural eclesiocentric, modelul dialogic cosmocentric, modelul translațional bibliocentric. În al doilea rând, am intenționat posibilitatea unei abordări proactive a secularismului din punct de vedere misionar, încheind cu evidențierea ambiguității sacralului în avataruri sincretice și prezentarea unei viziuni ortodoxe misionare integratoare față de secularizare.

4. Metodologia utilizată în cercetare

Cercetarea problematicii desacralizării, a secularizării și a post-modernității implică un registru metodologic complex, de factură interdisciplinară. A trata aceste trei problematici doar din spectru teologic este reducător și riscă tratarea coerentă, întrucât sunt inter-relații organice între Biserică, Stat, cultură, filosofie. În această ordine de idei, analizele sociologice reprezintă un segment consistent al lucrării, întrucât ne aduc în actualitatea realității societății seculare. În ceea ce privește metodele de cercetare ale temei propuse, vom îmbina abordarea sistematică, istorico-critică și cea comparativă, evidențiind conținutul și expresia secularizării, secularismului, desacralizării, modelelor misionare actuale.

Analiza din punct de vedere sistematic a temei propusă spre cercetare are avantajul de a oferi o coerentă și atentă prezentare a factorilor generatori ai desacralizării, și anume secularizarea și secularismul. Metoda istorico-critică ne oferă posibilitatea să înțelegem dezvoltarea ideologiei seculare în cultura și societatea europeană și a metodelor misionare articulate în sec. XX și XXI ca răspuns atitudinal față de noul mod în care se situează religia în societatea secularizată.

Menționăm faptul că în ceea ce privește bibliografia ce a fost consultată în redactarea prezentei teze de doctorat, aceasta este în marea ei parte în limba engleză,

dat fiind faptul că sociologii americani și occidentali au elaborat o literatură de specialitate substanțială care gravitează în jurul temei analizate. Acest lucru nu înseamnă literatura română de specialitate este exclusă. În acest sens vom folosi autori care au scris pe problematica secularizării, desacralizării și postmodernității, mizând în mod special pe cei care au fost preocupați de metamorfozele religiei creștine în noua condiție post-seculară.

Nu în ultimul rând, interpretarea conceptelor cheie, a termenilor tehnici, va implica apelarea la dicționare și enciclopedii de specialitate și la autori contemporani care au făcut carieră în ceea ce privește relația dintre secularizare și creștinism, amintind aici pe: Rex Ahdar, Eileen Barker, Daniel Bell, Peter Berger, D. Bosch, S. Bruce, J. D. Caputo, G. Vattimo, José Casanova, Mark Chaves, H. Cox, Grace Davie, Roger Finke, R. Fuller, Brandon Gallaher, J. Habermas. Nu putem trece cu vederea aportul substanțial al teologilor misiologi români contemporani care au abordat problematica desacralizării/secularizării din perspectiva teologiei ortodoxe: Pr. Mihai Himcinschi, Pr. Istodor Gheorghe, Pr. Aurel Pavel, Pr. Gelu Călina, Pr. Nicolae Brînzea, Pr. Gheorghe Petraru, Pr. David Pestroiu, Pr. Cristian Sonea, Pr. Radu Petru Mureșan, Pr. Valer Bel.

Bibliografi selectiva

1. Albrecht, S.L. and Heaton, TB, „Secularization, higher education, and religiosity”, în *Review of Religious Research* 26, 1, 1984, pp. 43–58.
2. Altizer, T., and W. Hamilton, *Radical Theology and the Death of God*, Indianapolis, Ind.: Bobbs-Merrill, 1966.
3. Appelabaum, Richard P., *Theories of Social Change*, Chicago: Markham Publishing Company, 1970.
4. Arion, Lect. Dr. Alexandru L., *Renașterea și iluminismul din perspectivă creștină ortodoxă*, în *Annales Universitatis Valachiae*, Facultatea de Teologie Litere, Târgoviște, 2004.
5. Asad, T., *Formations of the secular: Christianity, Islam, Modernity*, Stanford University Press, Stanford, 2003.
6. Berger, P., and T. Luckmann, *The Social Construction of Reality*, New York: Doubleday, 1966.
7. Berger, P., G. Davie and E. Fokkas, *Religious America, Secular Europe? A Theme and Variations*, Ashgate, Hampshire, 2008.
8. Berger, P., *The Heretical Imperative: Contemporary Possibilities of Religious Affirmation*, Garden City, N.Y.: Anchor Books., 1979.
9. Berger, P., *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, Garden City, N.Y.: Anchor Books., 1969.
10. Berger, P.L., *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Anchor Books, 1990.
11. Berger, Peter L., “The Cultural Dynamics of Globalization,” in *Many Globalizations. Cultural Diversity in the Contemporary World*, ed. Peter L. Berger and Samuel P. Huntington, New York: Oxford University Press, 2002.
12. Berger, Peter L., “The Desecularization of the World: A Global Overview,” in *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*, ed. Peter L. Berger, Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1999.
13. Berger, Peter L., “Whatever Happened to Sociology?” *First Things* 126, 2002, pp. 127-129.
14. Berger, Peter, Grace Davie, and Effie Fokas, *Religious America, Secular Europe? A Theme and Variations*, Burlington: Ashgate, 2008.
15. Berger, Peter, *The Social Reality of Religion*. London: Faber & Faber, 1969.
16. Cox, H. „The Secular City 25 Years Later”, în *The Christian Century*, November 7, 1990.
17. Cox, H., *Religion in the Secular City: Toward a Postmodern Theology*, Simon & Schuster, New York, 1984.
18. Cox, H., *The Secular City: Secularization and Urbanization in Theological Perspective*, SCM Press, London, 1967.
19. Eisenstadt, S. N., “Multiple Modernities” in *Comparative Civilizations and Multiple Modernities*, 2 Vols., Leiden/Boston: Brill, 2003.

20. Eisenstadt, Shmuel N., ed., *Multiple Modernities*, New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2002.
21. Eisgruber, Christopher and Lawrence Sager, *Religious Freedom and the Constitution*. Cambridge: Harvard University Press, 2007.
22. Eliade, Mircea, *Sacru și profanul*, Humanitas, București, 2019.
23. Ellis, Jane, *The Russian Orthodox Church: A Contemporary History*, London and New York: Routledge, 1986.
24. Ellwood, R., *Alternative Altars: Unconventional and Eastern Spirituality in America*, Chicago: University of Chicago Press, 1979.
25. Ellwood, R., *The Sixties Spiritual Awakening*, New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1994.
26. Joas, H. & K. Wiegandt, eds., *Secularization and world religions*, Liverpool University Press, Liverpool, 2009.
27. Joas, H., *Do we need Religion? On the experience of self-transcendence*, Paradigm Publishers, London, 2008.
28. Johansson, Lars, 'New Age – a synthesis of premodern, modern and postmodern', *Faith and Modernity*, 1998, pp. 208-251.
29. Johnstone, R. L., *Religion in society: A sociology of religion*, 7th edn., Pearson Education, New Jersey, 2004.
30. Jones, Gareth, *Critical Theology*, Paragon House Publishers, 1995.
31. Jones, R.A., „The elementary forms of the religious life”, în Jones RA, ed, *Emile Durkheim: An Introduction to Four Major Works*. Beverly Hills, CA: SAGE, 1986, pp. 115–155.
32. Jorg, Stolz, „Secularization theories in the twenty-first century: Ideas, evidence, and problems”, în *Social Compass*, No. 1, Vol. 27, 2020.
33. Josephson, Jason Ananda, *The Invention of Religion in Japan*, Chicago: University of Chicago Press, 2009.
34. Juergensmeyer, C. Calhoun, M. & Van Antwerpen, J., *Rethinking secularism*, Oxford University Press, Oxford, 2011.
35. Milbank, John, „Shari'a and the True Basis of Group Rights: Islam, the West and Liberalism”, în *Shari'a in the West*. Ed. Rex Ahdar and Nicholas Aroney, Oxford: Oxford University Press, 2010.
36. Milbank, John, *Theology and Social Theory: Beyond Secular Reason*, 2nd Edition, Oxford: Blackwells, 2006.
37. Paas, Stefan, „Post-Christian, Post-Christendom, and Post-modern Europe: Towards the Interaction of Missiology and the Social Sciences,” *Mission Studies* 28:1, 2011, pp. 3–25.
38. Paas, Stefan, „The Making of a Mission Field: Paradigms of Evangelistic Mission in Europe”, în *Exchange* 41, 2012, pp. 44-67.
39. Paas, Stefan, „Pilgrims and Priests: Missional Ecclesiology in a Secular Society”, în *Journal of Theology and Mission*, Vol. 35, Issue 3, 2019.

40. Paas, Stefan, „The Countercultural Church: An Analysis of the Neo-Anabaptist Contribution to Missional Ecclesiology in the Post-Christendom West,” in *Ecclesiology* 15, 2019.
41. Paas, Stefan, *Pilgrims and Priests: Christian Mission in a Post-Christian Society*, London: SCM, 2019.
42. Paden, W.E., ‘Reappraising Durkheim for the study and teaching of religion’, in P.B. Clarke, ed., in *The Oxford handbook of the sociology of religion*, Oxford University Press, Oxford, 2011.
43. Pannenberg, Wolfhart, „How to Think about Secularism”, in *First Things*, January 1996.